

DAMJAN HANČIČ*

Meja med Tretjim rajhom in Italijo v južnem delu okrožja Kamnik

IZVLEČEK

Prispevek osvetljuje dogajanje v južnih predelih okrožja Kamnik v času druge svetovne vojne. Po okupaciji in razdelitvi slovenskega ozemlja med sosednje okupatorske države je bila južna meja tedanjega okrožja Kamnik hkrati meja med nacističnim Tretjim rajhom in fašistično Kraljevino Italijo. Šlo je za strateško zelo pomembno območje tako za oba okupatorja kot za partizansko gibanje. Prispevek na podlagi arhivskih virov, zlasti gradiva deželnega svetnika okrožja Kamnik in državnega komisarja za utrjevanje nemštva, dopolnjuje dosedanje vedenje o tej tematiki. V prikazu je zajeto obdobje od spomladi 1941 do jeseni 1943, kajti po nemški zasedbi Ljubljanske pokrajine septembra 1943 ta meja za prebivalstvo ni več pomenila večje ovire.

KLJUČNE BESEDE

druga svetovna vojna, nemška okupacija, meja, Kamnik, Črnuče, Trebeljevo

ABSTRACT

THE BORDER BETWEEN THE THIRD REICH AND ITALY IN THE SOUTHERN PART OF THE KAMNIK DISTRICT

The article sheds light on the events that occurred in the southern parts of the Kamnik district during the Second World War. After the occupation and partition of Slovenian territory among the neighbouring occupying countries, the southern border of the then district of Kamnik also served as the border between the Nazi Third Reich and the Fascist Kingdom of Italy. It was a strategically important area for both occupying forces and for the Partisan movement. Drawing from archival sources and especially from the material of the provincial councillor in Kamnik and the state commissioner for the strengthening of Germanhood, the article expands the existing knowledge about this subject. It covers the period between the spring of 1941 and the autumn of 1943 because after the German occupation of the Ljubljana Province in September 1943, the border under discussion was no longer a serious obstacle for the local population.

KEY WORDS

Second World War, German occupation, border, Kamnik, Črnuče, Trebeljevo

* dr., znanstveni sodelavec, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana, Slovenija, damjan.hancic@scnr.si,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-1885-1885>

UVOD

Na območje severnega dela današnje Mestne občine Ljubljana in okoliških občin je v času druge svetovne vojne močno zarezala meja med dvema okupatorskima državama: nacistično Nemčijo in fašistično Italijo.¹ V začetku osemdesetih let 20. stoletja sta izšli dve deli, ki pomembno osvetljujejo dogajanje v letih pred okupacijo, med njo in po njej ter zlasti medvojno odporniško in revolucionarno gibanje na območju ljubljanskega Posavja. V njih sta aktivna udeleženci takratnega dogajanja na podlagi svojih spominov in dotlej zbranih podatkov opisala dogajanje v takrat še samostojnih vaseh v severnem zaledju Ljubljane: Črnučah, Ježici, Klečah, Beričevem, Šentjakobu, Savljah in Dolu.² Po letu 2000 so izšla še nekatera dela, ki so dopolnila in kritično ovrednotila dotlej vedeno o medvojnih dogodkih na tem območju.³ Za območje Litije, ki leži vzhodno od ljubljanskega Posavja, pa je medvojno dogajanje opisano v pred nekaj leti izdani monografiji o Kamniško-zasavskem odredu⁴ in še pred tem v dveh člankih v tematski številki *Kronike* leta 2011.⁵ Pomembne novosti o mejni problematiki na tem območju je prinesel tudi znanstveni projekt o okupacijskih mejah na območju celotne Slovenije,⁶ ki se je zelo podrobno ukvarjal z materialnimi preostanki mejnih obeležij in s potekom meje.

Nekaj podatkov o tem območju, ki sega od Črnuč na zahodu do Liberge na vzhodu in ki je bilo v času okupacije najjužnejše območje kamniškega okrožja, je v arhivskem gradivu nemškega okupatorja, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, zlasti v fondih SI AS 1603 – Deželni svetnik okrožja Kamnik, 1941–1945, in SI AS 1626 – Pooblaščenec državnega komisarja za utrjevanje nemštva, Urad Radovljica, 1942–1943. Medtem ko v prvem najdemo zlasti gradivo, ki je nastalo pri poslovanju

tamkajšnjih občinskih uprav in nekaterih drugih uradov deželnega svetnika, so v drugem gradivu podrobni načrti za izselitev obmejnega pasu na tem območju in rušitev objektov ob novo-začrtani meji. Zato je namen pričujočega prispevka predstaviti podrobnosti iz tega gradiva.

NASTANEK DRŽAVNE MEJE MED DVEMA OKUPATORJEMA NA OBMOČJU SEVERNEGA ZALEDJJA LJUBLJANE IN OBLIKOVANJE OKROŽJA KAMNIK

Sile osi so 6. aprila 1941 napadle Kraljevino Jugoslavijo ter v nekaj dneh zlomile odpor jugoslovanske vojske. V času kratkotrajne aprilske vojne je območje severno od Ljubljane vse do Domžal in Grobelj najprej zasedla italijanska vojska, ki je tja prišla 12. aprila iz ljubljanske smeri. Italijani so na tem območju ostali do 27. aprila 1941, ko so se morali umakniti pred Nemci.⁷ 29. aprila 1941 so z ljubljanske strani prišli nemški orožniki, ki jih je na savskem mostu sprejelo nekaj Črnučanov.⁸ Ko se je jugoslovanska vojska 10. aprila 1941 umikala, je imela namen porušiti cestni in železniški most čez Savo pri Črnučah. Banu Dravske banovine Marku Natlačenu s sodelavci je to uspelo preprečiti.⁹ Tudi ob koncu vojne je bila infrastruktura na črnuškem mostu ponovno v nevarnosti. Nemci so ob umiku namreč zaminirali cestni in železniški most. Železniški most jim je uspelo porušiti, cestnega pa so rešili aktivisti OF in črnuški žandarji.¹⁰

Po kapitulaciji jugoslovanske vojske so si sosednje države med seboj razdelile jugoslovansko ozemlje. Jugoslovanski del Slovenije so si razdelile Nemčija, Italija in Madžarska, majhen del pri Bregani tudi Neodvisna država Hrvaška (NDH). Štajersko, Gorenjsko ter 90 km dolg in od 10 do 15 km širok pas južno od Save na Dolenjskem je zasedla nemška vojska. Za to območje je nemški okupator izbral tak okupacijski sistem, kot ga je prej uvedel v Alzaciji, Loreni in Luksemburgu.¹¹ Ljubljana ter večji del Dolenjske in Bele krajine so bili združeni v Ljubljansko pokrajino, ki je bila 3. maja 1941 neposredno priključena Kraljevini Italiji, vendar je ohranila določeno mero kulturno-jezikovne avtonomije.¹²

1 Meja na tem območju je za nemškega in italijanskega okupatorja pomenila uradno meddržavno mejo, po mednarodnem pravu pa je bila le začasna okupacijska meja, ki jo je priznaval le ožji krog držav (večinoma nemške zaveznice iz vrst sil osi oziroma trojnega pakta).

2 Šušteršič, *Na levem bregu Save*; Čerin, *Ljubljansko Posavje*.

3 Svetina-Erno, *Od osvobodilnega boja*, str. 49–50, 66; Lampič, *Kako se je začelo v Stožicah I*, str. 41–46.

4 Vidali, *Kamniško-zasavski odred*.

5 Rozman, *Partizanski koridor*, str. 683–698; Tomišek Čehulič, *Litija med drugo svetovno vojno*, str. 699–714.

6 Triletni projekt (2018–2020) pri ARRS Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva je izvajala ekipa zgodovinarjev in geografov z Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU, Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani ter Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani; kot zunanji partner je sodeloval tudi Inštitut za narodnostna vprašanja.

7 Vidali, *V boj za svobodo*, str. 9.

8 Vidali, *V boj za svobodo*, str. 9.

9 Saje, *Belogardizem*, str. 27.

10 Šušteršič, *Na levem bregu Save*, str. 188. Gl. tudi: Klobčar in Brate, *Kamničan*, str. 45. Na citirani strani je objavljena tudi fotografija leta 1945 porušenega železniškega mostu.

11 Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 39–41.

12 Ferenc, *Okupacijski sistemi*, str. 66–72.

Železniški most čez reko Savo pri Črnučah pred drugo svetovno vojno (hrani fotografski arhiv Petra Nagliča).

Nova meja na območju zasedene Slovenije med nacistično Nemčijo in fašistično Italijo je bila potrjena na Dunaju 21. in 22. aprila 1941, ko sta se srečala nemški zunanji minister Joachim Ribbentrop in njegov italijanski kolega, grof Galeazzo Ciano. Slednji je poskušal izpogajati večje teritorialne pridobitve ali vsaj večji politični vpliv Italije na zasedenih ozemljih, a Nemčija ni hotela popustiti.¹³ Italijani so bili nezadovoljni zlasti zato, ker so dobili manj razvite dele Slovenije in ker niso dobili območja ob Savi z rudniki in železniško progo Ljubljana–Zidani Most–Zagreb.¹⁴ Sicer pa se je nemško-italijanska razmejitvena komisija največ ukvarjala z okolico Ljubljane. Nemška delegacija je svoje stališče do zasedbe obeh bregov Save utemeljevala z argumentom, da je Sava z obema obalama v svojem toku do hrvaške meje mejna reka. Pri tem so tako pri Ljubljani kot drugje širino desne obale interpretirali tako, kot so jim narekovali vojaški, prometni in gospodarski interesi.¹⁵ Italijani so Nemcem morali odstopiti desni breg Save od Črnuč oziroma severnega dela Ježice do Podgrada, pri čemer so Nemci obljubili, da bodo Savo regulirali, nato pa demarkacijsko črto predstavili na sredino reke.¹⁶ Tudi Litija je ostala na nemškem ozemlju, čeprav naj bi Italijani že izdelali zemljevide, na katerih je bilo Zasavje del njihovega ozemlja.¹⁷

Območje Gorenjske z ljubljanskim Posavjem in Mežiško dolino z Dravogradom je nemški okupator združil s sosednjo pokrajino oziroma gauom Koroška in zanj uporabljal izraz »Zasedena območja Koroške in nekdanje Kranjske«. Prehodno civilno upravo na tem območju je vodil šef civilne uprave, za katerega je bil najprej imenovan namestnik koroškega gauleiterja Franz Kutschera. Posle je prevzel 30. aprila 1941 in si sedež uredil v hotelu Toplice na Bledu. 16. decembra 1941 ga je zamenjal dr. Friedrich Rainer, ki je tik pred tem postal pokrajinski vodja nacistične stranke (NSDAP) in državni namestnik na Koroškem. Januarja 1942 je bil sedež civilne uprave za Gorenjsko z Bleda prenesen v Celovec. Kljub temu da zasedenega ozemlja Gorenjske za razliko od Mežiške doline niso formalno priključili nemškemu rajhu, so nemške oblasti poleg odprave mejnih kontrol na Karavankah postopoma uvajale nemško zakonodajo; med drugim so jeseni 1942 izvedle podelitev nemškega državljanstva na preklic, s čimer so lahko izvedle mobilizacijo moških v redno nemško vojsko (vermaht).¹⁸

V upravnem smislu je nemški okupator na območju zasedene Gorenjske ustanovil tri okrožja: radovljiško, kranjsko in kamniško. Slednje je obsegalo celotno območje vzhodne Gorenjske, razen Trojan in Zagorja, ki sta bila, čeprav dela nekdanje dežele Kranjske, priključena gauu Štajerska. V začetnem obdobju treh mesecev so Nemci sicer še obdržali ločena okraja Kamnik in

¹³ Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 71.

¹⁴ Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 72.

¹⁵ Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 74.

¹⁶ Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 75; Mikuž, *Zgodovina*, str. 40–41.

¹⁷ Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 73, 74.

¹⁸ Hančič, *Postati*, str. 14–16.

Italijanska in nemška mejna straža na črnuškem mostu, 20. 5. 1941

(foto: Miroslav Pavlin, hrani: MNSZS).

Meja med okupacijskim ozemljem nemškega in italijanskega okupatorja je po reki Savi potekala od konca aprila do 1. oktobra 1941, ko je bila prestavljena okoli 150 metrov južneje, na območje severnega dela Ježice.

še nedokončana gradnja, skupno z 22 prebivalci.²⁹ Občina Črnuče je jeseni 1942 že začela pogajanja z županom sosednje italijanske občine Ježica o prenosu katastrskih map skupaj s popisi parcel za ozemlje, ki je po razmejitvi pripadlo Nemčiji, in »ki sedaj sodijo v občino Črnuče«.³⁰ Vendar so že decembra 1942 v občinskem uradu Črnuče ugovarjali, da bo to ozemlje dobila pod svojo upravo občina Šentvid, ker so zakupniki lovske družine iz Šentvida trdili, da jim je dal to ozemlje za lov v zakup tamkajšnji občinski komisar. To je povzročilo spore, pri katerih je moralo posredovati celo orožništvo.³¹ Še do enega takšnega dogodka je prišlo, ko je občina Črnuče pooblastila kartografa, da izdela natančen zemljevid občine. Ta je želel na občinskem uradu v Šentvidu za pravilnost zarisov katastrsko mapo Črnuč primerjati s katastrsko mapo Šentvida. Tega mu niso dovolili, temveč so ga zavrnilo z obrazložitvijo, da nekdanje občinske meje ne veljajo več in da je bil del občine Ježica priključen občini Šentvid. Tako naj bi stara meja občine Ježica postala meja med občinama Črnuče in Šentvid, s čimer je bila občina Črnuče »izrinjena« iz občine Ježica.³² Tu pa je nastal problem, ker so bile osebe iz ježiškega ob-

močja zavedene kot občani občine Črnuče, kjer so jim izdajali tudi živilske karte. Prav tako so bili v občini Črnuče obravnavani dvolastniki parcel (njiv) s tega območja.³³ Spor se je vlekel vse do sredine leta 1943, ko je omenjeni del Ježice dobila občina Šentvid, ker je bilo to območje lažje dostopno iz Šentvida kot iz Črnuč.³⁴ Tako je reka Sava na tem območju postala nekakšna naravna meja med dvema občinama in hkrati okupatorjevima okrožjema, čeprav nekatere uradne publikacije s konca leta 1943, kot je občinski poslovni koledar, Ježico še vedno prikazujejo kot del občine Črnuče in okrožja Kamnik, pričajo pa tudi o tem, da spada pod črnuški poštni urad.³⁵

PREKINITEV GOSPODARSKIH POVEZAV MED LJUBLJANO IN NJENIM SEVERNIM ZALEDJEM

Po določitvi meje med Italijo in Nemčijo je na obronkih Ljubljane nastalo pet mejnih prehodov. Eden od njih, kamniškemu okrožju najbližji, je bil na Ježici, kjer danes z Dunajske ceste zavijemo h kopališču Ježica. Mejni prehodi na območju ljubljanskega Posavja (v smeri vzhod) so bili še na južni strani mostu pri Šentjakobu in pred

²⁹ SI AS 1603, t. e. 2, Jeschitza, deutsche Verwaltungsgebiet, 4. 12. 1941.

³⁰ SI AS 1603, t. e. 37, Geimaindeamt Schwarzen Dorf, Wochenbericht, 3. 10. 1942.

³¹ SI AS 1603, t. e. 37, Geimaindeamt Schwarzen Dorf, Wochenbericht, 3. 10. 1942.

³² SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindegamt Schwarzen Dorf, Wochenbericht, 6. 12. 1942.

³³ SI AS 1603, t. e. 6, Unklarheiten in der Grenzziehung zwischen den Gemeinden St. Veit a.d. Sava und Schwarzen Dorf, 11. 12. 1942.

³⁴ SI AS 1603, t. e. 6, Kreisgrenze zwischen den Gemeinden St. Veit/Sava und Schwarzen Dorf, 20. 5. 1943.

³⁵ Oberkrainer Gemeindegamtskalender für das Rechnungsjahr 1944, str. 40.

Lazami.³⁶ Dva prehoda (v smeri zahod) sta bila na območju Šentvida pri Ljubljani,³⁷ ki pa je spadalo pod kranjsko okrožje in kjer so Nemci novo državno mejo utrdili na podoben način kot na južnem robu kamniškega okrožja.³⁸

Nova meja med Italijo in Nemčijo je močno zarezala v življenje prebivalcev ob meji, saj državna meja še nikoli dotlej ni presekala enotnega gospodarskega in infrastrukturnega prostora med Ljubljano in njenim neposrednim severnim zaledjem. To je bilo problematično še posebej za radi oskrbe Ljubljane, katere gravitacijska okolica se je precej zmanjšala. Kmetje iz severnih in severovzhodnih predmestij Ljubljane so morali dobavo svojih kmetijskih proizvodov na ljubljansko tržnico kmalu ustaviti, saj so se znašli na drugi strani meje.³⁹ Prizadeto je bilo tudi kamniško okrožje. Čeprav tako narečno kot po kulturno-pokrajinskih značilnostih spada h Gorenjski, je skozi stoletja prometno in gospodarsko gravitiralo k Ljubljani in ne h Kranju ali ostali Gorenjski. To je še pospešila izgradnja železniške proge Ljubljana–Kamnik leta 1891,⁴⁰ medtem ko je bila na drugi strani cestna prometna povezava s Kranjem (in je še danes) dokaj slaba. Zato ne preseneča, da je po italijanski zasedbi Ljubljane Kamnik nekaj časa ostal prometno skoraj odrezan od ostalega Tretjega rajha, veliko kmetov s tega območja pa svojih proizvodov ni moglo več prodajati v Ljubljani.⁴¹ Prekinjene so bile tudi poslovne povezave, na primer bančne in zadružne mreže, ki so bile pred vojno pomembne za kmečko ekonomijo, tako na področju financiranja kot potrošnje ter komercializacije pridelkov in živine. Namesto jugoslovanskega dinarja je bila v kamniškem okrožju tako kot na ostalem zasedenem Gorenjskem uvedena nemška marka (RM), v Ljubljanski pokrajini pa italijanska lira (Lit).⁴²

Sprva je bila dva meseca po okupaciji meja med Italijo in Nemčijo še deloma odprta za prenos blaga, saj je bil 14. maja 1941 med šefoma civilnih uprav za zasedene predele Spodnje Štajerske in nekdanje Kranjske na eni ter visokim komisarjem za Ljubljansko pokrajino na drugi strani sklenjen poseben »klirinski sporazum« o začas-

nem mejnem režimu glede prehajanja dobrin

med nemškimi in italijanskimi zasedbenimi območjem, ki naj bi veljal do 15. junija,⁴³ vendar je bil podaljšan še za en mesec.⁴⁴ Po tem sporazumu je bila za blagovni promet med območjema določena vrednost blagovnega prometa v višini 200.000 mark ali 1.520.000 lir, in sicer za uvoz premoga, električnega toka, mleka, cementa in celuloze v Ljubljansko pokrajino ter izvoz pločevinastih izdelkov, parketov, lesa in lesnih izdelkov, kleja, kremenčevega peska, barita, apna in kvasa iz Ljubljanske pokrajine. Poleg tega je sporazum določal dodatni kontingent 50.000 mark (380.000 lir) za ostalo blago.⁴⁵

Po 15. juniju 1941 je uradna gospodarska me-
njava močno zastala, začelo pa se je tihotapljenje
dobrin čez mejo. Občinski komisariji številnih
občin kamniškega okrožja, ki so mejile na Lju-
bljansko pokrajino, so občasno poročali o prijetju
tihotapcev na meji.⁴⁶ S prekuščevanjem in tihota-
pljenjem pa se niso ukvarjali le domačini, ampak
v povezavi z njimi tudi nekateri nemški uslužben-
ci. Tako se je uslužbenec podjetja, ki je spomladi
1942 utrjevalo novo okupacijsko mejo pri Liber-
gi, konec leta 1942 po premestitvi na sever rajha
odpravil nazaj po nakup žganja, čeprav je moral
od Königsberga do Šmartna pri Litiji premagati
razdaljo okoli 1400 km. Da pa ne bi kdo opazil,
da gre za žganje (30 litrov), ga je s pomočjo pomo-
žnega delavca, ki mu je služil kot zaupnik, skril
za saharin, ki bi ga ta po prejemu žganja izročil
dobavitelju žganja. Orožništvo je po razkritju za-
plenilo 0,75 kg saharina, katerega cena na črno bi
onstran meje v Ljubljanski pokrajini znašala oko-
li 1000 RM.⁴⁷

Podobno se je dogajalo v Črnučah, čeprav so bile še bolj zastražene in varovane kot hriboviti predeli južno od Šmartna pri Litiji. Tudi tu je moral imeti vsak, ki je želel prečkati mejo, prepustnico, ki jo je izdajala občina. Prenašanje katerega koli blaga preko meje je bilo strogo prepovedano. Kljub temu pa so ljudje na veliko tihotapili blago iz Ljubljane. Po navadi so oblekli po več srajc, obuli nove čevlje, stare pa zavili v papir in jih nesli čez mejo in podobno. Mlekaricam, ki so nekaj časa še smele voziti mleko v Ljubljano, so to s pa-

36 Šuštersič, *Na levem bregu Save*, str. 66; prim. Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 74.

37 Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 74.

38 Dežman, *Meje zgodovine*, str. 560, 561.

39 Šorn, *Življenje Ljubljančanov*, str. 43. Gl. tudi Gabrič, *Meje in njihove omejitve*, str. 182.

40 Več o zgodovini kamniške proge gl.: Klobčar in Brate, *Kamničan*.

41 Gabrič, *Meje in njihove omejitve*, str. 178.

42 Gabrič, Meje in njihove omejitve, str. 178.

⁴³ SI AS 1603, t. e. 65, Verschiedene Zuschriften in Wirtschaftsangelegenheiten, Warenverkehr mit der Provinz Lubiana, 14. 5. 1941.

44 *Karawanken Bote*, 5. 7. 1941, št. 1, str. 4, »Blagovni promet z Južno Koroško in s Spodnjo Štajersko«.

45 SI AS 1603, t. e. 65, Verschiedene Zuschriften in Wirtschaftsangelegenheiten, Warenverkehr mit der Provinz Lubiana, 14. 5. 1941.

46 SI AS 1603, t. e. 37, Der Gemeindekommissar St. Martin bei Litai, Wochenbericht, 21. II. 1942.

47 SI AS 1603, t. e. 37, Der Gemeindegemeissar St. Martin bei Litai, Wochenbericht, 6. 12. 1942.

licami preiskovali, da ne bi v njem česa tihotapile. Sumljive ljudi so v stražarski baraki temeljito preiskali.⁴⁸

IZSELITEV PREBIVALCEV IZ NEPOSREDNEGA PASU OB MEJI

Določanje nove meje med Tretjim rajhom in Kraljevino Italijo je trajalo več mesecev, do začetka leta 1942.⁴⁹ Zatem so se lotili označevanja meje na terenu, pri čemer so Nemci izselili vse prebivalce v 200-metrskem obmejnem pasu, da bi mejo dodatno zavarovali. Izhodišče za to je bil Hitlerjev ukaz o izvedbi varnostnih ukrepov na nemško-italijanski meji.⁵⁰ Ob tem je treba povedati, da tovrstna izselitev prebivalcev ni bila posledica ponemčevalnih načrtov ali okupatorjevih kazenskih ukrepov, pač pa je bila izvedena zaradi boljšega varovanja nove meje. V celotnem obmejnem pasu na Gorenjskem, ki je v dolžini 123 km segal od Porezna do Liberge in je bil razdeljen na odseke od A do G, so nemške oblasti porušile skupno 405 zgradb in izselile 590 oseb.⁵¹ Iz nemško-italijanskega obmejnega pasu na ozemlju okrožja Kamnik je bilo preseljenih skupno okrog 170 prebivalcev. V zameno za rušitev njihovih nepremičnin so dobili v približno enaki vrednosti druga poslopja v krajih, kamor so se izselili.⁵² Več ob meji živčih prebivalcev občin Šmartno pri Litiji in Trebeljevo pa je na ozemlje Ljubljanske pokrajine pobegnilo še pred izselitvijo, že konec leta 1941 ali v začetku leta 1942, o čemer priča več ohranjenih poročil orožniških postaj.⁵³

Za izvajanje ukrepov za vzpostavitev mejnega pasu na območju gaua Koroška in s tem ob južni meji kamniškega okrožja je bil odgovoren višji vodja SS in policije v vojnem okrožju XVIII, SS-Gruppenführer in generalporočnik policije Erwina Rösenerja.⁵⁴ Varnostni ukrepi so obsegali: a) izpraznitev pasu vzdolž meje, ki zadeva prebivalce, hiše in druge objekte v takšni širini, da je zagotovljen dober nadzor; b) posek gozdnatih predelov v tem pasu, čiščenje zaraslih površin in

grmičevja; c) postavitve žične ovire vzdolž meje in njena ustrezna okrepitev z dodatnimi varnostnimi ukrepi na določenih mestih.⁵⁵ Nemške oblasti so se tako v primeru preselitvene akcije na območju kamniškega okrožja in ostalih dveh gorenjskih okrožij ob nemško-italijanski meji sklicevale na uporabo Uredbe o razlastitvi, ki jo je 14. avgusta 1941 izdal šef civilne uprave. Zato so vse prizadete povabile na občinski urad in jim tam v prisotnosti Carinske mejne zaščite (*Zoll-grenz-schutz*), Državne policije (*Staatspolizei*), Varnostne službe (*Sicherheitsdienst*), občinskih komisarjev in lokalnih kmetovalcev še enkrat predstavile razloge za nujnost njihove odselitve. Sledila je še obravnava z vsakim posameznikom.⁵⁶

V kamniškem okrožju, ki je obsegalo odseka F in G, so 14. maja 1942 začeli s preseljevalnimi deli v okviru odseka G. Odsek je obsegal občino Šmartno pri Litiji v dolžini 15 km, pri čemer je šlo za precej težak teren. Ker pa naj bi različni begunci onstran meje grozili delavcem pri rušenju, so na dveh mestih morali zaprositi za varstvo policije, ki je takoj intervenirala in preprečila nadaljnje incidente. Skupno naj bi bilo na tem odseku preseljenih 67 oseb in porušenih 67 objektov.⁵⁷ Naslednji teden, 20. maja 1942, so pričeli z uvodnimi razgovori, da bi pripravili praznjenje odseka F v dolžini 18 km na območju Trebeljevega; tudi tu je bil teren ob meji izredno težak. Šele 2. junija 1942 pa so bile razmere takšne, da so lahko začeli z izpraznitvijo, ki je bila končana v nedeljo, 7. junija 1942, zvečer. Razen najdenih partizanskih predmetov za opazovanje v zapuščenih hišah in streliva v drugih objektih je delo potekalo brez incidentov. Nekaj družinam, ki so naknadno zaprosile, da bi zaradi sorodnikov odšle v Ljubljansko pokrajino, so to dovolili. Na tem odseku je bilo preseljenih 100 oseb in porušenih 60 objektov.⁵⁸

Leta 1942 je pooblaščenec za izselitev obmejnega pasu inž. Konrad Nimpfer iz blejskega urada državnega komisarja za utrjevanje nemštva višjemu vladnemu svetniku dr. Helmutu Hierzeggerju v uradu šefa civilne uprave v Celovcu poslal finančno ocenitev stroškov rušenja ali izpraznjenja objektov v obmejnem pasu za ozemlje okrožij Kranj in Kamnik. Za kamniško okrožje so bili stroški odstranitve objektov ocenjeni na 215.443,48 RM, pri čemer je dobiček od prodaje izpraznjenih nepremičnin, ki jih je državni komisar za utrjevanje nemštva (RKFDV) odkupil

48 Vidali, V boj za svobodo, str. 7–10.

49 SI AS 1603, t. e. 2, Gemeindegrenzen, Ortsverzeichnisse, Ortsklasseneinteilung, 1941–1944.

50 Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 81; SI AS 1626, t. e. 1, Berichte über die Räumung des Grenzstreifens in Oberkrain, 1942–43, 13. 6. 1942.

51 Križnar, *Škofjeloško okrožje v NOB*, str. 101.

52 SI AS 1626, t. e. 1, Berichte über die Räumung des Grenzstreifens in Oberkrain, 1942–43, Der Beauftragte für die Räumung des Grenzstreifens (Dr. Nimpfer) an den Landrat z. Hd. Herrn Oberregierungsrat Dr. Doujak in Stein/Oberkrain, 5. 4. 1943.

53 SI AS 1603, t. e. 36, Flucht der Einwohner der Ortschaft Razbure, Gmd. St. Martin b. Litai nach Italien, 15. 12. 1941.

54 Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 81, 84.

55 Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 138.

56 Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 139.

57 Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 141–142.

58 SI AS 1626, t. e. 1, Bericht über der Räumung des Grenzstreifens in Oberkrain, 13. 6. 1942. Prim. Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 146.

za kamniško okrožje, znašal 60.314,48 RM, torej je bilo stroškov dejansko za 155.129 RM. Pri tem je bila za kamniško okrožje zajeta cenitev stroškov za 40 objektov, za katere so vso potrebno dokumentacijo (lastniške liste, izpiske iz zemljiške knjige) v izvirniku dostavili okrožnemu deželnemu svetniku.⁵⁹ Slabo leto dni kasneje, aprila 1943, je Nimpfer kamniškemu okrožnemu deželnemu svetniku dr. Hermannu Doujaku poslal končno poročilo o izpraznitvi obmejnega pasu na območju kamniškega okrožja in seznam dokumentov s prilogami. Iz njega je razvidno, da so prebivalce razdelili na več kategorij, glede na to, kje so njihovi lastniki bili in kakšen obseg rušenja so predvidevali.⁶⁰

V prvo kategorijo so sodila posestva, predvidena za rušenje, katerih lastniki so odšli na italijansko okupacijsko ozemlje.⁶¹ V tem primeru so denar od prodaje teh nepremičnin prek nemškega konzulata v Ljubljani nakazali na račun Visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino. Skupna vrednost teh nepremičnin je na območju kamniškega okrožja znašala 26.829 RM, pri čemer je bila od celotne vrednosti teh nepremičnin v znesku 34.694,07 RM odšteta vrednost 7.865,07 RM, kolikor je znašal znesek za nakup izpraznjenih zemljišč s strani urada RKFDV.⁶² To je pomenilo, da so šestim lastnikom, takrat bivajočim na italijanskem okupacijskem ozemlju, porušili hiše. Tako so Alojzu Kosu porušili hišo »Pri Janezu« v Črnučah, Marjeti Kopitar pa že izpraznjeno hišo »Pri Pajserju« v Črnučah. Na posesti Matilde Zalta so porušili stanovanjski objekt v Savljah; ker pa je bil takrat v njem Štefan Kovačič z dvema družinskima članoma, jim je zaradi rušenja objekta nadomestno stanovanje priskrbela občina Črnuče. Vinku Levičniku so porušili objekt »Cene« v Javorju na nemški strani meje, v zameno pa je dobil hišico z vrtom v Šmartnu pri Litiji. Mariji Jančar so porušili objekt »Pri Blažu« v Žagarskem vrhu na nemški strani meje. Antonu Lokarju so porušili objekt »Borovnačar« na nemški strani meje v Libergi.⁶³

V drugi kategoriji so bila popolnoma porušena posestva, katerih lastniki so bili na nemškem ozemlju in jim je morala biti odškodnina od nemške države izplačana v denarju. Prodajna vrednost teh nepremičnin je znašala 63.641,73 RM, vendar se je po prejeti kupnini za nekatere od teh objektov v višini 27.341,73 RM končna vsota vrednosti, ki je morala biti izplačana oškodovancem, znižala na 36.300 RM.⁶⁴ Lastniki teh posesti, ki so večinoma ležale v katastrskih občinah Volavljje, Javor, Ježica in Bukovica pri Litiji, so bili: Janez Bučar iz Trebeljevega, Alojz Janežič iz Prežganja pri Trebeljevem, Anton Mlakar iz Besnice pri Trebeljevem, Franc Novak iz Zagorskega vrha pri Trebeljevem, Janez Berčon iz Besnice, Anton Skubic iz Zg. Tuhinja, Marija Satler iz Črnuč in Anton Plankar iz Podroje pri Šmartnu pri Litiji.⁶⁵

V tretji kategoriji so bila posestva, kjer so bili porušeni samo določeni objekti, medtem ko so druge njihove nepremičnine in premičnine ostale. Tu je prvotna cenitev vrednosti znašala 14.750 RM, po dodani vsoti zaradi razvrednotenja v višini 6630 RM pa je njihova vrednost znašala 21.380 RM.⁶⁶ Na tem seznamu so bili: Mihael Pirnat za rušenje hiše v Savljah, Marija Ambrož iz Javorja za rušitev objekta »Beden« v Leskovici pri Šmartnu pri Litiji, Anton Mulc iz Višnjega Grma za rušitev objekta Višnji Grm 1 in Janez Kamnikar iz Ravnega brda pri Trebeljevem za rušitev objekta »Teličar« v Ravnem brdu 5.⁶⁷

Četrta kategorija je obsegala izpraznjena posestva, ki so jih zamenjali ali nadomestili z drugimi posestvi v lasti RKFDV. Tu je bila prvotna vrednost v višini 102.357,68 RM znižana za znesek, ki ga je s prodajo nekaterih nepremičnin dobila RKFDV v višini 31.731,68 RM, tako da je morala ta priskrbeti zamenjavo nepremičnin iz tega naslova v vrednosti 70.620 RM.⁶⁸ V to kategorijo so sodili:

Peta, zadnja kategorija je obsegala posestva, ki so lahko pod določenimi pogoji ostala nepo-

Herrn Oberregierungsrat Dr. Doujak in Stein/Oberkrain, 5. 4. 1943, priloge k poročilu.

59 SI AS 1626, t. e. 1, Berichte über die Räumung des Grenzstreifens in Oberkrain, 1942–43, Der Beauftragte für die Räumung des Grenzstreifens (Dr. Nimpfer) an den Landrat z. Hd. Herrn Oberregierungsrat Dr. Doujak in Stein/Oberkrain, 26. 5. 1942.

60 Prav tam.

61 SI AS 1626, t. e. 1, Berichte über die Räumung des Grenzstreifens in Oberkrain, 1942–43, Der Beauftragte für die Räumung des Grenzstreifens an den Landrat z. Hd. Herrn Oberregierungsrat Dr. Doujak in Stein/Oberkrain, 5. 4. 1943, str. 1–2.

62 Prav tam, str. 3.

63 SI AS 1626, t. e. 1, Berichte über die Räumung des Grenzstreifens in Oberkrain, 1942–43, Der Beauftragte für die Räumung des Grenzstreifens an den Landrat z. Hd.

64 SI AS 1626, t. e. 1, Berichte über die Räumung des Grenzstreifens in Oberkrain, 1942–43, Der Beauftragte für die Räumung des Grenzstreifens an den Landrat z. Hd. Herrn Oberregierungsrat Dr. Doujak in Stein/Oberkrain, 5. 4. 1943, str. 4.

65 SI AS 1626, t. e. 1, Berichte über die Räumung des Grenzstreifens in Oberkrain, 1942–43, Kreis Stein, Liste 2, Liste der gänzlich abgelegten Anwesen.

66 SI AS 1626, t. e. 1, Berichte über die Räumung des Grenzstreifens in Oberkrain, 1942–43, Der Beauftragte für die Räumung des Grenzstreifens an den Landrat z. Hd. Herrn Oberregierungsrat Dr. Doujak in Stein/Oberkrain, 5. 4. 1943, str. 4.

67 Prav tam.

68 Prav tam.

Lastnik porušenega objekta	Porušeni objekt in naslov	Nadomestni objekt in naslov
Franc Zupančič	objekt »Lampret«, Felič Vrh 15	posestvo Jožefa Pivka, Javorje 13
Vinko Zupančič	objekt »Vinko«, Žagarski vrh 15	posestvo Ivane Žagar, Ustje 46 pri Šmartnem pri Litiji
Jožef Smrekar	objekt »Jakec«, Žagarski vrh 15	Mežnarija, Štanga 2
Alojz in Marija Habič	objekt »Selan« Žagarski vrh	stavba župnišča v Jančah
Frančiška Rogelj	objekt »Bilend«, Debeče pri Šmartnem pri Litiji	posestvo Ane Zupančič, Podroje 15
Franc Galeti	objekt »Strenflor«, Žagarski vrh 1	posestvo Jožefa Galeta »Hribar«, Ravno Brdo 2
Karl Mandelj	objekt »Mesner«, Felič vrh 16	posestvo Frančiške Zupančič v Gradišču pri Litiji 2–3.
Alojz Hribar	objekt »Puščar« v Lupinici (Bogenšperk), občina Šmartno pri Litiji	posestvo Ane Planinšek v Preski pri Libergi 18, občina Šmartno pri Litiji
Jožef Kozlevčar	objekt »Jerom« v Malem vrhu 6, občina Trebeljevo	posest v Selih v Tuhinjski dolini; to izročil bratu Janezu K., sam pa odšel na Koroško
Janez Gale	objekt »Jurij« v Žagarskem vrhu	posestvo Marije Šlibar v Zg. Dobravi pri Ovsišah, Radovljica
Franc in Terezija Lokar	Objekt »Borovnačar« v Libergi št. 28	posestvo Janeza Vidica v Mišačah št. 12, občina Ovsiša, Radovljica

rušena in tu ni nastalo nič stroškov. Tako so štirje lastniki lahko obdržali posest in objekte ob meji, vendar so morali izvesti nekatere zahtevane varnostne ukrepe za onemogočanje ilegalnega prehajanja meje.⁶⁹ Ob poti do svojega posestva »Matevžovc« je morala lastnica Marija Habič z Žagarskega vrha skupaj s sosedom Antonom Dremblem »Zavrharjem« postaviti 140 metrov dolgo ograjo in jo nato skupaj z njim tudi vzdrževati. Stroške sta si delila na pol. Janez in Frančiška Grad iz Podgrada pri Dolu pri Ljubljani sta morala postaviti ograjo od ceste za svojo hišo do sosedar ter izvesti očiščenje zemljišča objektov, dreves in grmovja med novo-postavljeno ograjo in rečnim obrežjem. Martin Rotar (Plevna) iz Ježice 32 je moral odstraniti kozolec ob cesti, podreti drevesa in izravnati zemljišča pri svinjaku ter postaviti ograjo od tehtnice do železniške proge.⁷⁰

NADALJNI UKREPI ZA ZAVAROVANJE IN NADZOROVANJE MEJE TER NJIHOVE POMANJKLJIVOSTI

V obmejnem pasu so nemške oblasti postavile bodečo žico in ponekod tudi mine. Za potrebe nadzora so izsekali dobršen del gozda ter na pomembnejših mestih zgradili stražne stolpe, ki so bili visoki okrog 30 metrov in strateško postavljeni tako, da so pokrivali prostor med stražnimi stolpi.⁷¹ Pri delih za utrjevanje meje je sredi junija

1942 general Rösener zahteval vpoklic 1200 pripadnikov vermanshafta.⁷² Tako je bilo poleti 1942 iz kamniškega okrožja na delo na mejno območje poslanih 265 pripadnikov vermanshafta.⁷³ V letih 1941 in 1942 je pri Trebeljevem in Libergi novozačrtano okupacijsko mejo utrjevalo tudi gradbeno podjetje, ki je postavljalo žico na meji. Lokalnim oblastem je ostala v zelo slabem spominu, »saj je za seboj pustila veliko dolgov«⁷⁴ »in tudi potem ko je že odšla v bližino Königsberga v tedanji vzhodni Prusiji, so posamezni zaposleni pisali tukajšnjim prebivalcem in prosili za živila«.⁷⁵

Za dodaten nadzor meje so skrbele enote, ki so bile nastanjene ob meji ter jo z obhodi redno preverjale. Z vsemi temi ukrepi je nemško-italijanska meja postala težko prehodna, mejni prehodi pa so bili redki. Prestopanje meje je bilo zelo oteženo, čeprav so morali ljudje delati na njivah in travnikih na drugi strani ali so imeli druge nujne opravke. Posledično so bili domačini mnogokrat odvisni od dobre volje stražarjev in obmej-

⁶⁹ Prav tam.

⁷⁰ Prav tam.

⁷¹ Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 84.

⁷² Raznarodovalna organizacija Koroška ljudska zveza (KVB) je imela po vzoru SA v Nemčiji oborožene enote, imenovane *vermanshaft* (nem. *Wehrmanschaft*), ki so začele delovati 25. junija 1941 in v katere so na Gorenjskem vključili okoli 28.050 pripadnikov, starih med 19 in 50 let, s 1800 vodji, ki so jih urili na posebnih tečajih v Kranjski Gori (gl. Križnar, *Jeseniško okrožje*, str. 45).

⁷³ SI AS 1603, t. e. 41, Namensverzeichnis der Wehrmannschaftsstandarte Stein, »Grenzsicherheitszone, Grenzhindernissbau«, 12. 8. 1942.

⁷⁴ SI AS 1603, t. e. 37, Der Gemeindekommissar St. Martin bei Litai, Wochenbericht, 10. 10. 1942.

⁷⁵ SI AS 1603, t. e. 37, Der Gemeindekommissar St. Martin bei Litai, Wochenbericht, 6. 12. 1942.

nih služb, ki pa so večinoma izvajale strog nadzor. Zato so bili ilegalni prehodi meje vsakdanji pojav, in to kljub velikemu tveganju, ki je pogosto pripeljalo do smrti na minskih poljih.⁷⁶ Vendar se je več pobegov končalo tudi srečno. Naj navedemo pobeg ljubljanske Nemke Angele Krištof iz italijanskega dela Ježice, ki je poleti 1942 samoiniciativno prebežala na nemško stran, v Črnuče. Ker si je že več mesecev kot pripadnica folksdojčerjev poskušala po legalni poti zagotoviti preselitev v rajh, nemške oblasti pa kljub številnim posredovanjem njenih prijateljev iz Črnuč za to niso pokazale dovolj posluha, se je 20. julija 1942 dokončno odločila ilegalno prečkati mejo. Tako se je omenjenega dne med nevihto splazila pod obmejno bodečo žico in uspešno prišla na nemško stran.⁷⁷

VARNOSTNE RAZMERE OB MEJI

Obmejno območje med Italijo in Nemčijo na obravnavanem območju je bilo za razliko od ostale meje, ki je potekala v severnih predelih Gorenjske po goratem terenu Julijskih Alp, mnogo lažje dostopno in prehodno, čeprav je bila v bližini reka Sava, ki je za ljudi pomenila določeno oviro.

Poleti 1941 je na zasedenem Gorenjskem ravno kamniško okrožje najaktivneje pristopilo k začetkom organiziranega odpora proti okupatorju pod vodstvom Komunistične partije, pri čemer je prednjačil prav njegov jugozahodni del, ki je ležal ob meji z Italijo in v katerega je do jeseni 1941 sodila tudi občina Šmartno pod Šmarno goro. Tu je bila zelo aktivna Rašiška četa.⁷⁸ Eno svojih največjih akcij je izvedla, ko je tik pred vasjo Rašica 18. septembra 1941 ustrelila pet nemških policistov in dva Slovence, študenta geodezije, ki so opravljali meritve za markacijo nove nemško-italijanske meje. V povračilo so Nemci že 20. septembra 1941 Rašico požgali, vaščane pa odpeljali v izgnanstvo.⁷⁹

Vodstvo partizanskega gibanja se je zavedalo strateškega pomena obravnavanega območja, zato je na tem predelu tudi kasneje izvajalo bojne akcije in prehode svojih enot ter kurirsko obve-

ševalno službo.⁸⁰ Zelo aktivno pa sta na tem območju delovali tudi partijska organizacija in OF, iz katerih so se razvile borbene skupine in partizanske enote, ki so v času okupacije izvedle več akcij proti italijanskemu in kasneje nemškemu okupatorju ter nasprotnikom partizanskega gibanja, kar je bilo že opisano v izdanih publikacijah udeležencev teh dogodkov.⁸¹ Na osnovi pregledanih arhivskih virov naj omenimo le eno akcijo, izvedeno sredi oktobra 1941 na železniškem tiru v Podgradu pri Ljubljani, nedaleč od meje z Italijo. Sabotažo so izvedli 11. oktobra 1941 ob 21.39, ko je vlak peljal iz smeri Zaloga proti Lazam. Na tir so postavili skrinjo z orodjem in hlod, ki ju je vlak odrinil s tira. Ker je skrinja skupaj z orodjem tehtala 150 kg, so orožniki sklepali, da so morali v tej akciji sodelovati vsaj trije do štirje storilci. Hlod je bil dolg 2 metra in je imel premer 23 cm.⁸²

Nemški varnostni organi so opazali, da je od božiča 1941 v okolici Liberge »neka skupina banditov iz Italije izmenično prehajala državno mejo«. Zadrževala naj bi se pretežno na območju Primskovega, ki je sodilo pod Italijo, vendar so severno od tega kraja na obmejnem območju izvajali prestopne meje. Oblasti so domnevale, da mejo prestopajo pri Grmadi samo ponoči in se držijo v bližini svojih domov, v katerih naj bi se občasno skrivali partizani, ki so kot kurirji ali iz drugih razlogov na to območje prišli iz Dolenjske.⁸³ Prehajanje meje teh oseb in partizanov so opazovali in beležili določeni lokalni prebivalci ter to javljali nemškemu organom. Med 25. in 27. julijem 1942 so v nočnih urah rezervni policisti iz Šmartnega skupaj z graničarji, orožniki in tamkajšnjo policijsko postajo izvedli akcijo zasledovanja teh oseb. Ker je bilo zaradi na slepo izvedenih prestopov meje in skrajne previdnosti partizanskih kurirjev zelo težko ugotoviti, kje bodo ponovili dejanje, ker so si vsako noč poiskali stanovanje, v jutranji zori pa že izginili, je bila v noči z 28. na 29. julij izvedena policijska bojna akcija pri zaselku Liberga. Čeprav so nemške enote obkolile vas, da bi kurirjem preprečile umik iz obročja čez mejo se je zgodilo ravno to. Prišlo je tudi do streljanja in uporabe granat. Ob tem so v vasi aretirali 11 oseb, med njimi štiri aktivne partizane, ki naj bi bili po mnenju tamkajšnjega občinskega urada »člani skupine Primskovo« že od božiča 1941: Jožefa

⁷⁶ Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 84.

⁷⁷ SI AS 1626, t. e. 2, Ersuch um ständigen Aufenthalt in Oberkrain (Angela Kristof, Schwarzendorf), 23. 7. 1942.

⁷⁸ Rašiška četa je bila ustanovljena 24. julija 1941 v gozdovih hriba Rašica. Delovala je na območju do Domžal, Kamnika in Kranja. 17. avgusta 1941 so na vrhu Rašice ustanovili Kamniški bataljon, ki so ga sestavljale štiri čete: rašiška, mengeško-moravska, radomeljska in kamniška. Teden dni po požigu Rašice so Nemci četo obkolili, dan kasneje pa je bila razpuščena. Med vrnitvijo domov sta v zasedi padla komisar čete Maks Pečar in komandant Stane Kosec (gl. Šušteršič, *Na levem bregu Save*, str. 91–111).

⁷⁹ Vidali, *V boj za svobodo*, str. 42. Gl. tudi, Šušteršič, *Na levem bregu Save*, str. 98, 99.

⁸⁰ Guštin, *Prva partizanska pomlad*, str. 208.

⁸¹ Čerin, *Ljubljansko Posavje*, str. 154–159. Prim. Šušteršič, *Na levem bregu Save*, str. 65–117.

⁸² SI AS 1603, t. e. 36, Gerdarmerieposten Lusttal, 13. 10. 1941.

⁸³ Na tem območju je v času okupacije nastal nekakšen »partizanski koridor« za prehod partizanskih borcev in kurirjev (gl. Rozman, *Partizanski koridor*, str. 683–698).

Pogljajna, Janeza Tilija, Filipa Bauerja in Janeza Bauerja. Ostali aretirani so bile ženske in so jih aretirali zaradi podpiranja partizanov. Prepeljani so bili v sodne zapore v Litiji, od tam pa so jih odpeljali naprej.⁸⁴

Tudi v občini Dol–Podgorica so v začetku junija 1942 ugotovili, da partizani na območju njihove občine tako z gorenjske kot dolenske smeri za prestopanje meje uporabljajo Savo. Tako naj bi za naseljem Beričevo v 14 dneh reko prečkali kar dvakrat.⁸⁵ Iz Črnuč so poleti 1942 lokalne oblasti poročale, da »dnevne kanonade in streljanje ter brnenje bombnih letal na italijanskem ozemlju ob meji ljudi navdaja s strahom«.⁸⁶ Septembra 1942 se je stanje v obmejnih predelih občine Šmartno pri Litiji začelo umirjati, tako da se je v začetku meseca pet beguncev, ki so pred časom zbežali iz Liberge na italijansko ozemlje, vrnilo v matično občino.⁸⁷ Tudi sicer so lokalne oblasti ugotavljale, da se v Ljubljani živče in v šmartinski občini rojene osebe odločajo za povratek in pri tem prek svojcev na tamkajšnjem občinskem uradu vlagajo prošnje. Splošno razpoloženje v občini se je po mnenju oblasti »bistveno izboljšalo«. Povečalo se je tudi povpraševanje po stanovanjih, zato so že občutili njihovo pomanjkanje. V tistem času se je zaključevalo tudi obžičenje gozda neposredno ob meji.⁸⁸

V začetku oktobra 1942 se je zaradi boljšega varovanja pred morebitnimi partizanskimi napadi tako kot v nekaterih drugih, zlasti vzhodnih predelih kamniškega okrožja tudi v občini Črnuče oblikovala t. i. »krajevna samozaščita«,⁸⁹ sestavljena iz oboroženih domačinov. Občina ji je dala na razpolago prostore (deset mest za spanje oziroma prenočevanje), orožniki pa nekaj orožja.⁹⁰ Tako je bila omenjena skupina 11. oktobra 1942 prvič vključena v izvajanje nočnega patroljiranja. Da bi lahko časovni razpon služenja vsakega moža podaljšali, se je črnuška orožniška postaja odločila rekrutirati še nadaljnjih 25 do 30 mož. Z vpoklicem teh za boj zmožnih mož v krajevno samozaščito pa je bilo prizadeto krajevno gasilstvo, zaradi česar so se odločili v gasilsko službo vpoklicati

in usposobiti fante, stare od 14 do 18 let.⁹¹ Krajevna zaščita je bila nato povečana za nadaljnjih 48 mož, tako da je bilo njihovo skupno število sredi novembra 115. Ker so se nekateri moške pri predhodnih pozivih pritoževali, da niso bili poklicani k tej službi ali da so bili iz določenih razlogov namerno prezrti, je bil novembrski poziv izveden na osnovi prostovoljne prijave.⁹²

V začetku oktobra 1942 je bila pri preiskavi hiše v Ustju pri Šmartnu pri Litiji najdena »lepo negovana ročna granata«. Lastnik je bil zaslišan in predan gestapu.⁹³ V tem času je prišlo do požigov posameznih kmetij v okolici Police in Lipoglava, pa tudi streljanje v okolici se je spet slišalo, tako da so letalske bombe in požigi spet postali vsakdanjost. V psihiatrični ustanovi v Razborah na italijanski strani meje je izbruhnil požar in se razširil na sosednje zgradbe.⁹⁴ Sredi oktobra je bilo na italijanski strani mejnega območja še občasno slišati spopade, prenehale pa so detonacije min pri mejnem obžičenju. Prav tako ni bilo vesti o vdorih partizanov – v občini Šmartno pri Litiji »je vladal mir«.⁹⁵

Decembra 1942 črnuške lokalne oblasti poročajo o pogostejšem nočnem streljanju na italijanski strani meje, »kar je pri prebivalstvu povzročilo nekaj nemira, ker so bili partizanski napadi izvršeni tudi v sosednjih občinah na nemški strani meje«.⁹⁶ 16. decembra 1942 so partizani napadli člana moštva nemške mejne kontrole in ga pri tem težko ranili. Ker se je to zgodilo neposredno na občinski meji, »se je pokazalo razburjenje med prebivalci, ker so se bali, da se partizani nahajajo v gozdovih v smeri Mengeš – Dobeno in Vodice in bodo tako povzročili še več napadov«.⁹⁷

NEMŠKA VLAGANJA V PROMETNO INFRASTRUKTURO IN STANJE NA PODROČJU KMETIJSKE PROIZVODNJE

Eden najpomembnejših infrastrukturnih projektov v času nemške okupacije je neposredna železniška povezava Kamnika in njegovega zaledja s Kranjem in dalje s Celovcem ter ostalim nemškim

84 SI AS 1603, t. e. 36, Gerdarmerieposten, SD Litai, 20. 7. 1942.

85 SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Podgoritz–Lusttal, Stimmungsbericht, 12. 6. 1942.

86 SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzenndorf, Wochenbericht, 17. 7. 1942.

87 SI AS 1603, t. e. 37, Der Gemeindekomissar St. Martin bei Litai, Wochenbericht, 12. 9. 1942.

88 Prav tam.

89 Več o »krajevni samozaščiti« v medvojnem okrožju Kamnik gl. Hančič, »Vaške straže«, str. 73–114.

90 SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzenndorf, Wochenbericht, 9. 10. 1942.

91 SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzenndorf, Wochenbericht, 13. 11. 1942.

92 SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzenndorf, Wochenbericht, 21. 11. 1942.

93 SI AS 1603, t. e. 37, Der Gemeindekomissar St. Martin bei Litai, Wochenbericht, 10. 10. 1942.

94 SI AS 1603, t. e. 37, Der Gemeindekomissar St. Martin bei Litai, Wochenbericht, 10. 10. 1942.

95 SI AS 1603, t. e. 37, Der Gemeindekomissar St. Martin bei Litai, Wochenbericht, 17. 10. 1942.

96 SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzenndorf, Wochenbericht, 6. 12. 1942.

97 SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzenndorf, Wochenbericht, 18. 12. 1942.

rajhom po nemškem ozemlju. Nova meja med okupatorjema Italijo in Nemčijo je namreč presekala cestne in železniške povezave med Ljubljano ter območjem severno od Ljubljane, pri čemer je prav kamniško okrožje postalo prometno najbolj izolirano od ostalega rajha. Tako je ne samo glede transporta potnikov, ampak tudi glede transporta za gospodarstvo in preskrbo prebivalstva v okrožju nemški politični komisar za kamniško okrožje Dullnig že maja 1941 ugotavljal, da so prometne razmere v okrožju Kamnik slabe: *»Obstaja le ena železniška povezava od Kamnika preko Domžal do Ljubljane. Od gospodarskih dobrin so do sedaj preko Ljubljane v tujino vozili v glavnem samo les in nekaj živine. Zaradi določitve nove meje pa bo verjetno še ta železniška povezava motena.«*⁹⁸ Predvideval je, da bo zato promet namesto preko Ljubljane v prihodnje potekal preko Kranja.⁹⁹

Ker med Kamnikom in Kranjem poleg slabih cest ni bilo nobene železniške povezave, so bile nemške oblasti primorane zgraditi novo nadomestno cestno in železniško povezavo po svojem delu okupiranega območja, ki bi obšla Ljubljano. To so storili na kmetijsko-travniškem območju med naseljema Vižmarje in Črnuče, nekaj sto metrov severno od italijansko-nemške meje.¹⁰⁰ Progo so zgradili v rekordno hitrem času, tako da

je 5. oktobra 1942 že stekel železniški promet po novo-dograjenem tiru Šentvid–Črnuče. Otvoritev proge sta se udeležila tudi koroški gauleiter in predsednik Nemških državnih železnic. Na slovesnosti so bili poleg članov nacistične stranke in šolske mladine navzoči častni vod carinske mejne straže, glasbeni vod carinske in mejne straže, predstavniki transformatorske postaje koroških deželnih elektrarn s koroškim deželnim gradbenim komisarjem ing. Walterjem Tomaschem na čelu ter delavci in uslužbenci podjetja, ki je izvajalo gradbena dela na tej progi.¹⁰¹

Na trasi od Šiške in Šentvida do Črnuč so še danes vidni nasipi, po katerih je potekala ta železniška proga, ki je bila v prvih letih po vojni ukinjena in odstranjena.¹⁰² Ob že obstoječi kamniški progi so v letih 1942 in 1943 obnovili tudi več železniških postajališč, zlasti tisto v Črnučah. Tu so na mestu postajališča zgradili postajno poslopje, štiri tire, vodno postajo in kretniško postojanko, da je postala križišče kamniške proge s progo Laze–Beričovo–Črnuče–Vižmarje.¹⁰³ Deloma so razširili tudi železniško postajo v Domžalah s še enim tirom za dovoz blaga,¹⁰⁴ saj je bil po vzpostavitvi železniške proge med Črnučami in Šentvidom *»tudi novi vozni red narejen zelo smiselno, tako*

Pred drugo svetovno vojno je bilo v Črnučah le manjše postajališče za potnike in zgolj en tir železniške proge (hrani fotografski arhiv Petra Nagliča).

⁹⁸ SI AS 1613, t. e. 5, Wochenbericht, 2. 5. 1941.

⁹⁹ SI AS 1613, t. e. 5, Wochenbericht, 2. 5. 1941.

¹⁰⁰ Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 71–86; ARS, SI AS 1626, t. e. 1, Bericht über die Räumung des Grenzstreifens in Oberkrain 1942–43, Listen der im Grenzstreifen geräumten Wesen in Kreise Krainbug und im Kreise Steien.

¹⁰¹ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzendorf, Wochenbericht, 9. 10. 1942.

¹⁰² Ajlec in Repe, *Okupacijske meje*, str. 27–28.

¹⁰³ *Kamniški občan*, 11. 2. 1991, št. 31/3, str. 3, Karol Rustja, »Ob stoletnici kamniškega vlaka«.

¹⁰⁴ SI AS 1603, t. e. 45, Bauangelegenheiten, 1943–1945, Lageplan für neue Güterstraße für Bahnhof Domschale, 12. 11. 1943.

Slovesno praznovanje otvoritve železniške proge Št. Vid nad Ljubljano–Litija na železniški postaji v Litiji, 15. 8. 1943 (foto: neznan, hrani: MNSZS).

da Domžale niso odrezane od vsega sveta». ¹⁰⁵ Tisti del kamniške proge, ki je bil v italijanski okupacijski coni, so uporabljali kot slepi tir.

Nemške oblasti so vzporedno z železniško progo zgradile obvozno cesto, ki je še danes bolj znana kot »Nemška cesta«. Tako se je 15. oktobra 1942 sestala komisija za odkup zemljišč za gradnjo tako omenjene ceste med Šentvidom in Črnučami kot ceste od Črnuč do Šentjakoba ob Savi. ¹⁰⁶ Že 24. septembra 1942 je potekal prvi obhod za gradnjo še ene železniške povezave, ki so jo zgradile nemške oblasti, in sicer železniške proge Črnuče–Laze ob Savi, ¹⁰⁷ ki so jo odprli za promet v začetku avgusta 1943. ¹⁰⁸ Slovesnega praznovanja odprtja železniške povezave med Kranjem in Litijo izključno po nemškem ozemlju sta se 15. avgusta 1943 v Litiji udeležila tudi šef civilne uprave ter koroški gauleiter dr. Friedrich Rainer in namestnik generalnega direktorja Nemških državnih železnic iz Berlina Albert Ganzenmüller.

Kamniški deželni svetnik Doujak je v začetku leta 1944 koroškemu državnemu namestniku v Celovcu poročal, »da ima okrožje Kamnik dve železniški povezavi – eno Kamnik–Šentvid pri Ljubljani in drugo Črnuče–Laze–Zidani most«. ¹⁰⁹ Vendar ta povezava po kapitulaciji Italije za nemško državo in kamniško okrožje ni več imela takšnega strateškega pomena kot prej.

Pri gradnji obeh omenjenih železniških prog so bila znatno prizadeta občinska poljedelska zemljišča, ¹¹⁰ zaradi gradnje proge je bilo prestavljenih tudi 16 manjših sadnih dreves in posekanih 24 velikih. Zato so na podlagi pogajanj Nemške državne železnice občini Črnuče izplačale 1620 RM odškodnine. ¹¹¹ Z dotokom večjega števila uslužbencev gradbenega podjetja Schlie, ki je gradilo železniško progo Črnuče–Laze, se je v Črnučah pokazalo tudi občutno pomanjkanje stanovanj. ¹¹² Čeprav so bili večinoma nastanjeni v posebnem taborišču, so predelavci in uslužbenki živeli po zasebnih stanovanjih. ¹¹³ Podjetje Schlie

¹⁰⁵ SI AS 1603, t. e. 37, Der Bürgermeister der Gemeinde Domschale, Wochenbericht, 6. II. 1942.

¹⁰⁶ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzen Dorf, Wochenbericht, 16. 10. 1942.

¹⁰⁷ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzen Dorf, Wochenbericht 25. 9. 1942.

¹⁰⁸ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Kressnitz, Wochenbericht, 19. 8. 1943; *Karawanken Bote*, 18. 8. 1943, št. 3/65, str. 5, »Veliko delo izročeno svojemu namenu«.

¹⁰⁹ SI AS 1603, t. e. 2, Bericht, Beschreibung der Kreise, II. 2. 1944.

¹¹⁰ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzen Dorf, Wochenbericht, 25. 9. 1942.

¹¹¹ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzen Dorf, Wochenbericht, 9. 10. 1942.

¹¹² SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzen Dorf, Wochenbericht, 13. II. 1942.

¹¹³ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzen Dorf, Wochenbericht, 11. 9. 1942.

je občasno že samo odpuščalo tiste delavce, ki so povzročali nemir med domačim prebivalstvom, na primer s siljenjem k dajanju živil in žganja.¹¹⁴

KMETIJSTVO IN PRESKRBA PREBIVALSTVA TER DELAVCEV NA INFRASTRUKTURNIH GRADBIŠČIH

Razvoj kmetijstva in kmetijske proizvodnje je v obmejnih krajih potekal tako kot v vsem okrožju,¹¹⁵ pri čemer so se pojavile nekatere specifične obmejne prostora (lastniki kmetijskih zemljišč z ozemlja Ljubljanske pokrajine, veliko število delavcev, ki so v Črnučah gradili novo cestno in železniško infrastrukturo). Ob izvrševanju prve odredbe o oddaji živil so se v občini Črnuče še posebej slabo odrezali posamezni zakupniki zemljišč, katerih lastniki so živeli na italijanskem ozemlju (Ježica). Tako so oblasti navajale podatke, da je najemnik, ki je zemljišče na nemškem ozemlju najel za 60 RM, pridelal samo 121 kg pšenice. Ker je bilo takšnih primerov več, se je občina odločila za znižanje najemne cene, zlasti zato, ker so bili najemniki večinoma revnejši ljudje.¹¹⁶

Tudi oskrba delavcev, ki so gradili zgoraj omenjeno povezovalno železniško progo, je občini Črnuče povzročala nemalo težav, zato so ob vsakem novem povečanju njihovega števila opozarjali na možne negativne posledice.¹¹⁷ Prihod nemškega moštva zaradi bližine meje pa je težave v oskrbi povzročil tudi na širšem območju Litije. Tako je sredi junija 1942 glavna trgovina s tobakom v Zagorju ob Savi prejela prošnjo za povečanje količine tobaka in tobačnih izdelkov za občine Litija, Šmartno pri Litiji, Vače in Trebeljevo, »ker se je število prebivalcev na tem območju zaradi prihoda nemških uradnikov, ki so v službi pri policiji ali vojski (wehrmacht), povečalo za okoli 600«. ¹¹⁸

Novembra 1942 je železniške in cestne delavce v Črnučah močno prizadela uredba oblasti, po kateri hišnih zakolov živine niso smele opravljati družine, ki že prejšnja leta niso klale prašičev. Zato je tamkajšnji občinski komisar pri okrožnem prehranskem referentu ugovarjal zaradi tega ukrepa, češ da so ti delavci »skoraj izključno s svojim ročnim delom in s krmo svojih družinskih članov, ki je bila pridelana večinoma na pobranem zemljišču, s tem celo pomagali dvigniti proizvodnjo v okviru vojne-

ga gospodarstva«. ¹¹⁹ Zato je predlagal, naj to uredbo spremenijo. ¹²⁰ Čez mesec dni se je omenjeni pritoževal, zakaj morajo kmetje držati pri sebi nedonosne in shujšane prašiče, ki nimajo možnosti za obvezno oddajo. Bili so namreč že podvrženi strogemu živinozdravniškemu pregledu, na podlagi katerega so mesarji zavrnil njihovo oddajo tako za meso kot za mast. Nato pa se je pojavila novica, da bodo vse zavrnjene prašiče predali grosistom, ki jih morajo dostaviti mestnim klavnicam. Ti pa so se prevzemu upirali, ker velik del teh živali ni bil zmožen prevoza. Na območju občine Črnuče je bilo tako precej prašičev, starih od šest do osem mesecev, ki so tehtali komaj 10 do 20 kg. Veliko kmetov bi jih rado podarilo, vendar niso imeli možnosti za to. Večina teh »kumrnih« prašičev je izhajala iz Koroške in so jih na to območje pripeljali spomladi 1942. Splošno mnenje je bilo, da so se te živali prehladile med transportom, če jih niso tam zaradi podhranjenosti že prej zavrnil za zakol. ¹²¹ Januarja 1943 so se v Črnučah pokazale manjše težave pri oddaji krompirja, ker posamezne kmetije niso pridelale toliko krompirja, kot jim je bilo predpisano. Zato so krompir (600 ton) za oskrbo novozgrajenega delovišča za gradnjo železniške proge Črnuče–Laze pripeljali od drugod. ¹²²

Kljub obrobnosti in težji dostopnosti so nemške oblasti tudi območje južno od Save na območju Litije z geopolitičnega vidika skrbno vključevale v gospodarske povezave z osrednjimi deli okrožja in države. Urad kamniškega deželnega svetnika je sredi aprila 1942 vodji okrožnega prehranskega urada A poslal poročilo o gospodarskem stanju v občini Trebeljevo. ¹²³ Na podlagi pooblastila inž. Reicherja iz prehranskega urada A je nato pri kmetijski zadrugi na Viru pri Domžalah na račun občine Trebeljevo omenjeni urad naročil 500 kg lanenega semena za spomladansko setev. Laneno seme je bilo 20. aprila s tovornjakom pripeljano z Vira v Litijo, od tam pa ga je krajevni kmečki vodja prepeljal v Trebeljevo in ga razdelil vsem zainteresiranim kmetom. Glede na proizvedovanje na zboru kmetov naj bi ta količina zadovoljila polovico potreb v občini Trebeljevo po tem semenu. Huda pozeba jim je namreč v dolgi zimi 1941–42 uničila skoraj

¹¹⁴ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzen Dorf, Wochenbericht, 31. 12. 1942.

¹¹⁵ Hančič, Preskrba prebivalstva, str. 131–155.

¹¹⁶ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzen Dorf, Wochenbericht, 18. 9. 1942.

¹¹⁷ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzen Dorf, Wochenbericht, 18. 9. 1942.

¹¹⁸ SI AS 1603, t. e. 41, Tabakversorgung in Sagor, 17. 6. 1942.

¹¹⁹ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzen Dorf, Wochenbericht, 21. 11. 1942.

¹²⁰ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzen Dorf, Wochenbericht, 21. 11. 1942.

¹²¹ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzen Dorf, Wochenbericht, 31. 12. 1942.

¹²² SI AS 1603, t. e. 41, Tätigkeitsbericht für den Monat Jänner 1943, 28. 1. 1943.

¹²³ SI AS 1603, t. e. 41, Gemeinde Trebeleu, 21. 4. 1942.

ves jesenski posevek lanu.¹²⁴ Glede dobave krompirja v Trebeljevem pa je bilo kmetom razloženo, da zaprosene količine 46 ton krompirja ni mogoče dostaviti, pač pa s skrajnimi naporji le okoli 15 ton. Tamkajšnjim kmetom je bilo naročeno, naj pripravijo njive za setev krompirja in pri tem uporabijo tudi manj kvalitetno seme.¹²⁵ Kmetje so se po poročanju oblasti razveselili obljube o uvozu štajerskih gorskih ovc, kar naj bi pripomoglo k načrtovani oživitvi ovčereje v teh krajih. V Trebeljevem naj bi bile takrat namreč »neomejene možnosti za dobavo teh ovac«. Zato so zaprosili tudi za čimprejšnjo seznanitev s pogoji, pod katerimi bi bile te ovce dodeljene posameznim kmetom. Na podoben način so želele oblasti povečati tudi proizvodnjo lanenih izdelkov, vendar predelava lanu v kmečko platno v Trebeljevem ni bila mogoča, ker so imeli v občini samo dve tkalski statvi.¹²⁶ Po mnenju okrožnega kmetijskega referenta pa so v občini Trebeljevo imeli možnost oddajanja spomladanskih proizvodov, kot so češnje, breskve, ananas (!), gozdne jagode ter zeleni in rumeni (stročji) fižol. Teh proizvodov je bilo v vsej občini, zlasti v kraju Štanga in njegovi okolici, zelo veliko in bi jih lahko s pravočasnim odvozom rešili pred gnitjem. Kmetje so izrazili pripravljenost, da bi jih obrali in v lastnih izdelanih košaricah prinesli na oddajno mesto. Zato je kmetijski referent menil, »da bi, če bi zagotovili pravočasen prevoz, te proizvode lahko pošiljali v koroška in štajerska mesta ter celo na Dunaj«.¹²⁷

Sredi aprila 1942 so popravljali cesto pred Prežganjem v občini Trebeljevo, zato je od 20. aprila 1942 30 prebivalcev te občine izvajalo potrebna zemeljska dela.¹²⁸ Sredi novembra 1942 so bile na tem območju likvidirane tri nekdanje jugoslovanske posojilnice, ki so bile pred vojno v lasti treh različnih političnih strank. Namesto njih je bila predvidena ustanovitev ene posojilnice za celotno območje občin Šmartno pri Litiji in Trebeljevo s sedežem v Šmartnu.¹²⁹

Poletje 1943 je krajem na jugu kamniškega okrožja prineslo veliko vremenskih nevšečnosti. Na območju občine Kresnice so v začetku julija »kmetje s strahom zrlji v prihodnost«.¹³⁰ Škode na poljih, ki jo je konec junija povzročilo neurje s točo, je bilo veliko: »Nekaterim kmetom je toča uničila

ves pridelek. Prizadeta niso le žitna polja, ampak tudi druge kulture. Pozne sorte češenj, ki so bile že tako borne, je dež še razklal/razpokal, tako da niso primerne za ponudbo na trgu«.¹³¹ Temu se je na kmetijah pridružil še pojav svinjske rdečice pri prašičih, tj. vnetje kože in podkožja, kar je bila posledica pogostih padavin.¹³² Poročajo tudi, da je »po zadnjih nalivih dežja Sava dosegla najvišji vodostaj v zadnjih dveh letih, zato je promet na prevozu zelo otežen«.¹³³ Padala je tudi toča, ki je v številnih krajih v občini povzročila veliko škodo. Tudi javna dela na regulaciji Save so bila zaradi narasle reke motena.¹³⁴ Vremenske razmere so se v Kresnicah kmalu še poslabšale, saj je nevihta, ki se je razbesnela 21. julija zvečer, povzročila veliko škodo na stavbah in sadnem drevju. Posebej hudo je bilo na desnem bregu Save, kjer je prevrnila kozolec, razbila opeko na strehah in polomila ali izruvala odraslo, s sadeži obloženo sadno drevje in ga podrla na tla. Škoda je bila zelo velika, zlasti v vasi Kresnice in njeni najbližji okolici.¹³⁵ Žetev pšenice in rži pa je bila kljub vremenskim težavam uspešno končana, zato so začeli s setvijo ajde in bele repe. Tudi javna dela na regulaciji Save in pri apnenici v Kresnicah so se nadaljevala nemoteno.¹³⁶ Konec julija 1943 so zaradi obilnega dežja, zlasti toče, imeli težave v gričevnatih južnih predelih občine: na Kresniškem Vrhu, Golišču in Mali Štangi. Škoda na poljskih pridelkih je bila velika, zaradi zapore cestnega prevoza pri Senožetih in Ribčah pa je imel promet v občini velike časovne zamude, »kar je bilo neugodno zlasti sedaj poleti ob pomanjkanju delovne sile«.¹³⁷

ČRNUČE KOT ENO OD SREDIŠČ NEMŠKE KOLONIZACIJE V KAMNIŠKEM OKROŽJU

Na kamniškem območju je pred drugo svetovno vojno živelo izredno malo nemško govorečega prebivalstva, zato je poleg izгона dela slovenskega prebivalstva in ponemčenja preostalega dela kot pomemben način ponemčevanja okupator skušal izpeljati ustrezno kolonizacijo tega obmo-

¹²⁴ SI AS 1603, t. e. 41, Gemeinde Trebeleu, 21. 4. 1942.

¹²⁵ SI AS 1603, t. e. 41, Gemeinde Trebeleu, 21. 4. 1942.

¹²⁶ SI AS 1603, t. e. 41, Gemeinde Trebeleu, 21. 4. 1942.

¹²⁷ SI AS 1603, t. e. 41, Gemeinde Trebeleu, 21. 4. 1942.

¹²⁸ SI AS 1603, t. e. 41, Strassenbau in Trebeleu, 21. 4. 1942.

¹²⁹ SI AS 1603, t. e. 37, Der Gemeindegemeinssar St. Martin bei Litai, Wochenbericht, 21. II. 1942.

¹³⁰ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Kressnitz, Wochenbericht, 2. 7. 1943.

¹³¹ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Kressnitz, Wochenbericht, 2. 7. 1943.

¹³² SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Kressnitz, Wochenbericht, 2. 7. 1943.

¹³³ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Kressnitz, Wochenbericht, 2. 7. 1943.

¹³⁴ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Kressnitz, Wochenbericht, 9. 7. 1943.

¹³⁵ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Kressnitz, Wochenbericht, 22. 7. 1943.

¹³⁶ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Kressnitz, Wochenbericht, 22. 7. 1943.

¹³⁷ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Kressnitz, Wochenbericht, 30. 7. 1943.

čja z nemškimi naseljenci, zlasti kmeti.¹³⁸ Nemška medvojna kolonizacija na Kamniškem je zajemala dve fazi: v prvih mesecih okupacije je bila uspešno izvršena naselitev nemških (naj)višjih upravno-političnih funkcionarjev in nemškega strokovno-tehničnega pisarniškega ter učiteljskega osebja. Druga faza, pri kateri je šlo za trajnejšo in strateško premišljeno naselitev nemških kolonistov, zlasti kmetov, pa je kljub ambicioznim načrtom potekala zelo počasi in je večinoma ostala zgolj na papirju oziroma pri izdelanih elaboratih in smernicah. Tudi po številu nemških naseljenec je druga faza za prvo zaostala kar za desetkrat: če je bilo v prvi fazi od aprila 1941 do maja 1942 naseljenih 161 oseb nemške narodnosti, je bilo v drugi fazi do konca 1942 naseljenih le 15 kmetov z družinami (večinoma zakupnikov/najemnikov, le izjemoma kak pravi lastnik), pa še ti so se soočali z velikimi težavami (pomanjkanje inventarja in kmetijske mehanizacije, nizka donosnost pridelka, nizka mlečnost krav, negativen odnos slovenskega prebivalstva, kasneje tudi partizansko delovanje proti njim).¹³⁹

Ker so Črnuče zaradi strateške lege ob meji v času nemške okupacije zelo pridobile na pomenu, ne preseneča veliko število na novo naseljenih nemških uradnikov in uslužbencev v tem kraju, ki je primerljiv le še z okrožnim središčem Kamnik. Konec leta 1942 pa poleg nemškega vojaškega in uradniškega osebja zasledimo tudi nemške naseljence kot del načrtne dolgoročne kolonizacije Nemcev. In tudi tu so Črnuče v okviru okrožja tekmovala le še z občino Homec–Radomlje, kjer je bilo naseljenih največ nemških kolonistov, ki so večinoma prihajali kot optanti iz leta 1919 Italiji priključenih pokrajin Južne Tirolske in Kanalske doline.

Tako konec oktobra 1942 poročajo, da je kmetijo izseljenega Slovenca Franca Vavpotiča državni komisar za utrjevanje nemštva dodelil »priseljencu iz Južne Tirolske z devetimi otroki, s čimer je dobila občina kakovosten prirast nemškega prebivalstva«. ¹⁴⁰ Šlo je za družino Josefa Pftitscherja.¹⁴¹ Prav tako je bilo zidarstvo Franca Juvana iz Črnuč, ki se je preselil v Ljubljano, in ga je nekaj časa upravljal državni komisar za utrjevanje nemštva, konec oktobra 1942 preneseno na Jakoba Freitagga iz Velikovca, »ki je bil član nacistične stranke in nosilec njenega zlatega znaka«. ¹⁴² V sosednji občini Pod-

gorica, točneje v Šentjakobu ob Savi, pa so jeseni 1942 naselili nemško družino Egger.¹⁴³

Nemške oblasti so skušale v okviru germanizacije in nacifikacije med prebivalstvo vnesti oživiljanje nekaterih predkrščanskih germanskih kultov. Tako je 21. decembra 1942 v Črnučah krajevna skupina nacistične stranke v okviru vaškega kulturnega krožka organizirala praznovanje sončevega obrata (solsticija) v obliki ure čaščenja (nem. *Weihestunde*), ki se je je udeležilo tudi domače prebivalstvo.¹⁴⁴ O tem je objavil članek dnevnik *Slovenec*, ki je izhajal v od Italijanov okupirani Ljubljani: »Znani nemški mitični praznik ob priliki zimskega sončnega obrata (21. decembra) smo obhajali zelo slovesno. Na Taboru poleg Doma otroškega vrtca (nekdanja Savnikova vila) je ves večer gorel mogočen kres, okrog katerega se je zbrala zlasti vsa mladina in navdušeno prepevala nemške pesmi, deklamirala, tekmovala v toku z bakljami itd., vmes pa so se vrstili navdušeni govori tukajšnjega učiteljskega in vzgojiteljskega otroškega vrtca.«¹⁴⁵

V Črnučah je bilo še v prvih mesecih leta 1945 kar okoli 20 oseb nemške narodnosti, od tega večina funkcionarjev in uradnikov (železnica, elektropostaja), le dva sta bila (naseljena) kmeta (Josef Pftitscher, Nikolas Klemenzen) in en opekar (Jakob Freitag).¹⁴⁶ Tako so bili v Črnučah poleg omenjenih treh domačinov februarja 1945 nastanjene naslednje osebe nemške narodnosti: načelnik železniške postaje Max Koiner, dispečerji (vozniki) Hans Leiterbauer, Lorenz Traunig in Andreas Völkert, prometnika Melchior Naschenweng in Andreas Haushalter, tapetnik Jožef Klobutchar, uradniški uslužbenec Ferdinand Pilnay, trije upokojenci: Alfons Praunseis, Franz Kral in Edwin Franz, občinski komisar Vinzenz Janeschitz ter uslužbenci črnuške elektropostaje, inženirji Rauscher, Schmauzer in Klemenzen.¹⁴⁷

ZAKLJUČEK

Meja na Ježici in na ostalih obmejnih območjih okrožja je zaradi kapitulacije Italije septembra 1943 in posledično nemške zasedbe Ljubljanske pokrajine postala bolj ali manj formalna. Strog nadzor meje na tem območju takrat ni bil več potreben, saj so tako Ljubljanska pokra-

¹³⁸ Hančič, Nemška kolonizacija, str. 101.

¹³⁹ Hančič, Nemška kolonizacija, str. 101.

¹⁴⁰ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzendorf, Wochenbericht, 30. 10. 1942.

¹⁴¹ SI AS 1626, t. e. 2, Ansatz von Südtiroler Bauern in Oberkrain, 14. 12. 1942.

¹⁴² SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzendorf,

Wochenbericht, 30. 10. 1942.

¹⁴³ ARS, SI AS 1626, t. e. 2, Ansatz von Südtiroler Bauern in Oberkrain, 14. 12. 1942. Prim.: Šušteršič, *Na levem bregu Save*, str. 124.

¹⁴⁴ SI AS 1603, t. e. 37, Gemeindeamt Schwarzendorf, Wochenbericht, 31. 12. 1942.

¹⁴⁵ *Slovenec*, 29. 12. 1942, str. 5.

¹⁴⁶ SI AS 1603, t. e. 65, Zuteilung und Ausgabe der Zigaretten und Tabakwaren (1941–1945).

¹⁴⁷ SI AS 1603, t. e. 65, Zuteilung und Ausgabe der Zigaretten und Tabakwaren (1941–1945), 7. 2. 1945.

jina kot sosednje pokrajine predvojne Kraljevine Italije postale del t. i. Operacijske cone Jadransko primorje s sedežem v Trstu.¹⁴⁸ Formalno je meja sicer še ostala, saj je na severu Italije nastala t. i. Salojska republika, ki jo je vodil Mussolini, vanjo pa je še naprej pravno formalno, a brez italijanske navzočnosti, spadala tudi Ljubljanska pokrajina. Zato je nemška vojska še v času vojne deloma že izkopala mine, postavljene ob prometnicah ter travnikih ob nekdanji okupacijski meji, in na nekaterih delih odpeljala tudi žico ter vse to uporabila drugje. Nekateri dele meje so sicer še varovali zaradi preprečevanja partizanskih prehodov in akcij. Temeljito čiščenje obmejnega ozemlja pa je sledilo šele po koncu druge svetovne vojne.¹⁴⁹

FINANCIRANJE

Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin na slovenskem ozemlju v 20. stoletju* (P6-0380), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1603, Deželni svetnik za Kamnik 1941–1945.

AS 1626, Pooblaščenec državnega komisarja za utrjevanje nemštva, Urad Radovljica, 1942–1943.

ČASOPISNI VIRI

Kamniški občan, 1991.

Karawanken Bote, 1941, 1943.

Oberkrainer Gemeindegeschäftskalender für das Rechnungsjahr, 1944.

LITERATURA

Ajlec, Kornelija in Repe, Božo: *Okupacijske meje v Sloveniji 1941–1945 skozi diplomatske arhive, življenje ljudi in ostanke na terenu. Okupacijske meje v Sloveniji 1941–1945* (ur. Božo Repe). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete v Ljubljani, 2020, str. 7–32. DOI: <https://doi.org/10.4312/9789610603047>

Ajlec, Kornelija in Repe, Božo: *Razkosana Slovenija: okupacijske meje med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2021. DOI: <https://doi.org/10.4312/9789610604419>

Cerkvenik, Denis: *Med rasizmom in nujno 1943–1945*. Ljubljana: Znanstvena založba Univerze v Ljubljani, 2023. DOI: <https://doi.org/10.4312/9789612971342>

Chiussi, Tommaso: *Zollgrenschutz: Border Guards on the Frontier of the Reich, Hauptzollamt Villach, 1941–*

1945. Atglen: Schiffer Military, 2023. DOI: <https://doi.org/10.1080/13518046.2024.2340816>

Čerin, Miha: *Ljubljansko Posavje v ljudski revoluciji: ob sodelovanju aktivistov in borcev NOV*. Ljubljana: Občinska konferenca SZDL Ljubljana-Bežigrad, 1985.

Dežman, Jože: *Meje zgodovine v občini Šentvid. Župnija Šentvid nad Ljubljano skozi čas in prostor* (ur. Stane Granda). Ljubljana: Župnija Šentvid, 2007, str. 545–621.

Ferenc, Tone: *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945*. Maribor: Založba Obzorja, 1968.

Ferenc, Tone: *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno, 2, Raznarodovanje*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2010.

Gabrič, Aleš: *Meje in njihove omejitve. Okupacijske meje v Sloveniji 1941–1945* (ur. Božo Repe). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete v Ljubljani, 2020, str. 177–192. DOI: <https://doi.org/10.4312/9789610603047>

Guštin, Damijan: *Prva partizanska pomlad, Razvoj slovenskih partizanskih čet leta 1942*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2021.

Hančič, Damjan: »Vaške straže« na Gorenjskem v letu 1942. *Dileme: razprave o vprašanih sodobne slovenske zgodovine* 7, 2023, št. 2, str. 73–114. DOI: <https://doi.org/10.55692/D.18564.23.9>

Hančič, Damjan: *Nemška kolonizacija kamniškega okrožja v letih 1941–1945. Časopis za zgodovino in narodopisje* 94/59, 2023, št. 4, str. 79–101. DOI: <https://doi.org/10.62409/czn.269>

Hančič, Damjan: *Postati del velike nemške skupnosti. Kamniško okrožje v času nemške okupacije 1941–1945*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2024.

Hančič, Damjan: *Preskrba prebivalstva in težave v kmetijski proizvodnji v okrožju Kamnik v prvem obdobju okupacije. Prispevki za novejšo zgodovino* 63, 2023, št. 3, str. 131–155. DOI: <https://doi.org/10.51663/pnz.63.3.07>

Klobčar, Marjanca in Brate, Tadej: *Kamničan prvih sto let 1891–1991*. Kamnik: Zveza kulturnih organizacij Kamnik, 1991.

Križnar, Ivan: *Jeseniško okrožje med nacistično okupacijo in narodnoosvobodilnim bojem*. Jesenice, Ljubljana: Okrožni odbor aktivistov OF pri Področnem odboru Združenja borcev in udeležencev NOB občin Jesenice, Kranjska Gora in Žirovnica, Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 2000.

Križnar, Ivan: *Škofjeloško okrožje v narodnoosvobodilnem boju 1941–1945*. Kranj: Območno združenje borcev in udeležencev NOB, 2003.

Lampič, Majda: *Kako se je začelo v Stožicah I. Zaveza* 21, 2011, št. 80, str. 41–46.

Mikuž, Metod: *Zgodovina slovenskega osvobodilnega boja*. Ljubljana: Prešernova družba, 1970.

¹⁴⁸ Cerkvenik, *Med rasizmom in nujno*.

¹⁴⁹ Ajlec in Repe, *Razkosana Slovenija*, str. 85.

Rozman, Jože: Partizanski koridor na litijem območju med drugo svetovno vojno. *Kronika* 59, 2011, št. 3 (Iz zgodovine Litije in okolice), str. 683–698.

Saje, Franček: *Belogardizem*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1952.

Svetina-Erno, Albert: *Od osvobodilnega boja do banditizma*. Ljubljana: Nova obzorja, 2004.

Šorn, Mojca: *Življenje Ljubljancev med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007.

Šušteršič, France: *Na levem bregu Save. Delavsko gibanje in narodno-osvobodilni boj v občini Ljubljana-Bežigrad*, 1. zvezek. Ljubljana: Občinska konferenca SZDL Ljubljana-Bežigrad, 1982.

Tominšek Čehulič, Tadeja: Litija med drugo svetovno vojno: posledice za ljudi. *Kronika* 59, 2011, št. 3 (Iz zgodovine Litije in okolice), str. 699–714.

Vidali, Ivan: *Kamniško-zasavski odred*. Domžale: samozaložba, 2018.

Vidali, Ivan: V boj za svobodo. *Kamniški zbornik* 7 (ur. Zvone Verstovšek). Ljubljana: Občina Kamnik, 1961, str. 7–274.

SPLETNI VIRI

Zollgrenzschutz Untersteiermark-Krain:

https://www.zollgrenzschutz.de/index.php?option=com_content&view=article&id=239&Itemid=408

SUMMARY

The Border between the Third Reich and Italy in the Southern part of the Kamnik District

After the capitulation of the Yugoslav Army in April 1941, Slovenian territory was partitioned among the neighbouring countries. The new border between Nazi Germany and Fascist Italy in the occupied Slovenia was confirmed in Vienna on April 21st and 22nd, 1941. In central Slovenia, the Italians ceded the right bank of the Sava River between Črnuče or, rather, the northern part of Ježica and Podgrad to the Germans, who committed to regulating the river and then shifting the boundary line to the middle of the riverbed. In the wider northern hinterland of Ljubljana, the German authorities established the district of Kamnik, covering the entire area of eastern Upper Carniola (except for Trojane and Zagorje, which were annexed to Styria); south of this area, the Italian administration established the Province of Ljubljana and annexed it to Italy. Thus, the state border between Germany and Italy at Ježica was already settled in the fall of 1941, whereas the

municipalities of Črnuče and Šentvid pri Ljubljani needed more time to settle their dispute over the German part of Ježica whereby the municipal border between them was also the border between the Kranj and Kamnik occupation districts. The new border cut deeply into the lives of the people living along the border, as never before had a national border cut across the unified economic and infrastructural space between Ljubljana and its immediate northern hinterland. This was particularly problematic for the supply of Ljubljana, as farmers from its northern and north-eastern suburbs soon had to stop delivering their agricultural products to the Ljubljana market, having found themselves on the other side of the border. The border area also became rife with smuggling activity. In order to secure the border, the German authorities evacuated the entire local population from the 200-metre border zone. Unlike the rest of the German–Italian occupation border, which ran further north along the mountainous terrain of the Julian Alps, this area was much easier to access and cross, although the nearby Sava presented a certain obstacle. This was also understood by the Partisan leadership, which carried out certain combat activities in the area, and had its units as well as courier and intelligence service cross it on their route between Lower and Upper Carniola. One of the most important infrastructural projects under German occupation was the construction of the direct railway connection through Črnuče to Šentvid pri Ljubljani and farther towards Laze ob Savi crossing only the German occupied territory. The new occupation border cut the existing road and railway links between Ljubljana and the area north of Ljubljana, causing the Kamnik district to become the most isolated area from the rest of the Reich in terms of transport connections. Agriculture and agricultural production in the border towns developed in the same way as elsewhere in the district, with a few specific features of the border area (owners of agricultural land from the territory of the Ljubljana Province, a large number of workers building a new road and railway infrastructure in Črnuče, a stronger military, armoury, and border guard presence). Apart from Črnuče, the German administration also focused its attention on the area south of the Sava near Šmartno pri Litiji and Trebeljevo. Despite its peripherality and poorer accessibility, in pursuit of their geopolitical ends the German authorities also carefully integrated the area into the economic links with the central parts of the district and the country. Due to its strategic position, Črnuče was also one of the most important points of German colonization in the Kamnik district, inhabited by police and security units, civil servants of the German occupation administration, and by long-term German settlers. After Italy's capitulation in the autumn of 1943, the border was no longer as much of an obstacle for the local inhabitants as it had been before.